

EĞİTİM PROGRAMLARININ GELİŞTİRİLMESİ İLE ÖĞRETİM SÜREÇLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Mehmet A. KISAKÜREK
Eğitim-Öğretim Bilimleri
Kürsüsü Asistanı

Eğitim süreçlerinin, sosyo-ekonomik olguların ve bilimsel araştırmaların gerisinde kalması sonucu ortaya çıkan eğitim buhranı, dünyanın hemen her köşesinde eğitimde reform hareketlerinin hızlanmasına sebep olmuştur. Bu reform hareketlerinde, eğitim programlarının geliştirilmesi önemli bir faaliyet alanı olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Çeşitli eğitim kademelerinde “niçin?”, “ne?”, “nasıl?” öğretilim ve “ne oldu?” sorularını cevaplandırma işi, bugün kendine özgü teori ve araştırmalar isteyen bir ihtisas alanı haline gelmiştir. Bu ihtisas alanının psikoloji, sosyoloji, felsefe, ekonomi, politik bilimler ve sosyal antropoloji gibi alanlardan faydalanması tabiidir. Zira, eğitim programları, insan davranışlarını sosyal, politik ve ekonomik düzende etkinlik sağlayacak biçimde geliştirmek için uygulanan bir araç durumundadır. Bu alanlardaki bilgi ve beceri üzerine inşa edilecek bir program teorisi ve program geliştirme metodolojisine vukuf, program geliştirme alanında çalışacaklar için ön şartları teşkil etmektedir.

Eğitim programlarının geliştirilmesi alanında birçok çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin Columbia Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü, okullarda ve üniversitelerde program faaliyetlerine liderlik yapmak üzere iki yeni projeyi (1) yürürlüğe koymuş bulunmaktadır (2). Ayrıca bu alanda yapılan araştırmaların sonuçları ilgililere duyurulmaktadır.

Memleketimizde genellikle her kademedeki yapılmakta olan program çalışmalarının yatay ve dikey olarak koordine edilmesi, araştırma ve inceleme esaslarına göre ele alınması gerekmektedir.

Yazımın esas konusu, eğitim programlarının temellerini incelemekten çok, eğitim programlarını geliştirme ile eğitim programlarının uygulama

(1) Bu projeler “Eğitim Programları ve Öğretimde Araştırma ve Teori”, “Eğitim Programları ve Öğretimde Alan Çalışmaları” adı altında yürütülmektedir.

(2) Columbia University, Teachers College, Circular for Curriculum, January, 1970, 5.1.

saffhasını teşkil eden öğretim süreçleri arasındaki ilişkilerdir. Bu yazıda gerek eğitim programları, gerekse öğretim süreçleri örgün eğitim çerçevesi içinde ele alınmaktadır. Teorik ve teknik bir zemine oturması gereken program geliştirme faaliyetleri ile öğretim süreçleri arasında kapsam yönünden fark vardır.

Eğitim programı, müfredat programı karşılığı olarak kullanılmaktadır. "Müfredat, muhteva veya öğretim programının gerektirdiklerini öğretmen ne türlü faaliyetlerle yerine getireceğini gösterir,... uygulanacak metot ve faaliyetleri tayin eder." (3) Eğitim programlarının geliştirilmesi amaçlar, muhteva, metotlar ve değerlendirme süreçleri ile bu süreçler arasındaki bağıntıların devamlı olarak geliştirilmesini ifade eder. Burada gelişmedeki devamlılık önemlidir. (4)

Öğretim ise, eğitim amaçlarına uygun; düşünce, davranış ve duyguları etkileyecek nitelikte mevcut kültür unsurlarının sistemli bir şekil yeni kuşaklara mal edilmesi ve bu unsurların geliştirilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Program geliştirmenin akademik seviyede yeni bir süreç olmasına karşılık, öğretim, üzerinde eskiden beri durulan bir süreçtir. Buna rağmen öğretimde olsun, öğretimde kullanılan metotların bünyesinde olsun yüzyıllar boyu pek az değişiklik olmuştur. Eski Mısır'da öğretmen ders anlatır, öğrenciler not alırdı. Az çok farklarla durum bugün de aynıdır. Buna karşılık öğretim muhtevası yenileşmektedir. Muhtevanın yenileşmesi hareketi özellikle çeşitli bilim alanlarında yapılan araştırmalara, fen ve teknolojideki gelişmelere paralel bir seyir takibetmiştir.

Eğitim programlarının geliştirilmesinde, amaç, muhteva, metot ve değerlendirme arasındaki dinamik ilişkiler araştırılmaktadır. Bu, unsurların birbirleriyle dayanışma halinde ve devamlı olarak geliştirilmesi anlamını taşır.

Yukarıda belirttiğimiz ilişkiler öğretim süreci için de söz konusu olmakla beraber, daha dar ve sınırlı bir ortam olan sınıfta cereyan etmektedir. Örneğin öğretimdeki etkileşim öğretmen-öğrenci arasında olduğu halde, program geliştirmede etkileşim uzman, öğretmen, idareci, öğrenci, veli, diğer karma gruplar v.b. arasında olmaktadır.

Her iki konu arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılması için, meseleyi bir sıra dahilinde ele almak daha faydalı olacaktır.

Amaçlar yönünden :

Program geliştirmede amaçların taksonomisi çok önemlidir. Buna göre eğitimin amaçları, okulun amaçları, dersin amaçları ve konunun amaçları

(3) Robert Dottrens, İlkokul Müfredatı, Unesco, 1962, s. 77,

(4) Dr. Varış, F., Eğitim Programlarının Geliştirilmesi, Ank, A. Ü. E. F., 1969 (Çoğaltıma)

arasındaki bağlantı üzerinde durulacaktır. Türk millî eğitiminin amaçları toplumsal, kişisel ve ekonomik gelişmeyi hedef almaktadır. Okulların ve derslerin amaçları millî eğitimin amaçlarına uygun olmak zorundadır. Eğitim programlarının geliştirilmesi sürecinde, bu amaçların geliştirilmesi yanında, amaçlara uygun faaliyetleri tesbit etme ön plânda gelmektedir.

Öğretim süreçlerinde başlangıç noktası konunun amacı ve dersin eğitsel sonuçlarıdır. Bunun yanında konu, ders, okul ve eğitim amaçları arasında fonksiyonel bir uygunluk olmalıdır. Bu tutarlık sağlandığı takdirde dersin eğitsel sonuçlarının gerçekleştirilmesi eğitim amaçlarının gerçekleşmesine yardım eder.

Teorik yönden :

Program geliştirmede teori, geliştirme sürecinin teorik zeminini hazırlaması bakımından önemlidir.

Öğretimde teorik zeminin gerçekleşmesi şu hususlara dikkat etmekle mümkün olabilir:

- a - Akademik hazırlık
 - b - Zamanın ayarlanması
 - c - Öğrenci grubunun özelliklerini bilme
 - d - Ferdî farklılıklara dikkat, "öğrencilerin gelişim seviyesi göz önünde bulundurulmaksızın kendi içinde eğitsel değer atfedeceğimiz bir konu yoktur" (5)
 - e - Öğretilen konu amaçlarının genel eğitim amaçlarına uygunluğu
 - f - "Öğretimde amaç, bilgi aktarmak değil fakat davranış değiştirmektir" ilkenin benimsenmesi
 - g - Faaliyet ve metotlarda zenginlik
 - h - Öğretim tecrübeleri arasında ilişki kurma
 - ı - Gerekli kaynak ve materyalleri tespit
 - i - Duruma uygun öğretim metotları kullanma
- Öğretim sürecindeki "katılma", sınıf içinde öğretmen, öğrenci ve kaynak şahısların katılması anlamına gelmektedir.

Faaliyet plânlaması yönünden:

Faaliyetlerin plânlanmasında işbirliği her iki süreç için de zorunlu olmaktadır. Program geliştirmede çeşitli kurumlar, saha temsilcileri, bakanlık temsilcileri, öğretmenler, öğrenciler ve uzmanlar işbirliği yaparlar. Uzman, bunlar arasında koordinatör durumundadır. Koordinasyondan önce ve sonra yapılacak belli başlı faaliyetlerde ise ön plânlamaya ihtiyaç vardır.

(5) Dewey, J., Tecrübe ve Eğitim, Çev: F. Başaran - F. Varış, 1966, s. 33.

Öğretim sürecinde işbirliği, öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci arasında cereyan eder. Bu, ders plânlarının, konu plânlarının, sömestir plânlarının öğretim amaçlarına uygun olarak yapılmasını sağlar. Öğretimde ön plânlama, rehber prensiplerin saptanması şeklinde olmaktadır. Öğretim plânının son şekli ise sınıfta kararlaştırılır.

Esneklik yönünden:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, programların devamlı olarak değişen ve gelişen toplum şartlarına ayak uydurması kaçınılmaz olmuştur. Günün şartlarına uygun düşmeyen her faaliyet fonksiyonunu kaybetmektedir. Eğitimin çeşitli disiplinlerdeki gelişmeleri yakından takip etmesi gerekir. Bu sebeple esnekliğin programların geliştirilmesi bakımından farklı bir anlamı vardır. Çeşitli alanlarla eğitim arasında ilişki olması, bu esnekliği zorunlu hale getirmektedir.

Öğretim sürecindeki esnekliğe gelince: Bu, daha çok, öğretmenin konuları nasıl öğreteceği sorusunun kapsamı içine girmektedir. Örneğin bir kimya dersini deneylerle yapma ile teorik olarak yapma arasındaki tercih. Şu halde öğretimde esneklik, konunun işleniş tarzındaki değişikliklerle, kullanılan araç-gereçlerdeki değişiklikleri ifade etmektedir.

İlişkiler yönünden:

Okullar toplumun aynası gibidir, bir bakıma onun modelini teşkil ederler. Öğretmenleri kaliteli, araç-gereç ve teçhizatı iyi, öğrencilerinin sosyo-ekonomik durumları yüksek bir okulla, bunlardan yoksun bir okul, o toplumlar hakkında bize bir fikir verebilir. Bizim burada esas olarak belirtmek istediğimiz husus okul-toplum ilişkileridir. Şartlar değişebilir, fakat okul-toplum arasındaki optimal bir ilişki kurulabilmişse bu çok önemlidir. Bazı hallerde bu ilişkiler zayıflamış olabilmektedir. Program geliştirme sürecinde bu ilişkilerin dozunu bilmek gerekir. Aksi takdirde geliştirme sürecinden bahsedilemez.

Bunun yanında program geliştirmede, eski programlar-yeni programlar ilişkisini, bunların benzeyen ve ayrılan yanlarını bilmek kadar, çeşitli ilmi disiplinlerden faydalanmak da önemlidir. Esasen yeni programlar eskilerin değerlendirilmesi ile meydana gelir. Eğitimin çeşitli disiplinlerle ilişkiler halinde olması, bu disiplinlerin birbirini tamamlaması "bilgi bütünlüğünü" sağlamaktadır.

Program geliştirmede ilişkilerdeki "devamlılık" önemli bir yer tutar. Dewey, bu prensibi şu şekilde açıklıyor: "...Devamlılık prensibinin eğitime tatbiki, eğitim sürecinin her safhasında, geleceğin gözönünde bulundurul-

ması gereğini ortaya koymaktadır.... geliştirilmesi gereken en önemli atitüd, öğrenmeye devam arzusudur... devamlılık ve etkileşim birbirleriyle aktif olarak birleştikleri zaman bir tecrübenin eğitsel anlamını ve değerinin ölçüsünü meydana getirirler.”⁽⁶⁾

Öğretim sürecinde ise, sınıf içi faaliyetlerle, sınıf dışı faaliyetlerin söz konusudur. Sınıf içi faaliyetlerin sınıf dışı faaliyetlerle desteklenmesi gerekir. Öğrenci sınıfta öğrendiklerini serbest faaliyetler esnasında da kullanabilmelidir. Buna paralel olarak öğretimde “bütünlük” ve “devamlılık” prensiplerinden bahsetmek de yerinde olur. Bütünlük, konular arası ilişkileri ifade ederken, bu ilişkilerde tecrübeler arası devamlılığın gereği ortadadır. Konuların birbirinden kopuk olmaması gerekir; aksi takdirde öğrencide boşluklar yaratılır ve öğrenme gerçekleşemez. Öğretilen konuların birbirini tamamlaması, köklü becerilerin kazandırılması yönünde faydalı olacaktır.

İlgiler yönünden:

Program geliştirmede ne hususta ilgi çekildiğinin bilinmesi gerekir. Bu süreçle ilgili herkesin gelişme ihtiyacı duyması zorunlu hale gelmiştir. Katılanların eksikliklerini bilmesi, katılma fonksiyonunu yerine getirebilme aşamalarından belki de ilkidir. Bu hâl, gelişme için başlangıcın belirtisi sayılabilir.

Öğretim sürecinde ise, üniteye ve ders plânlarına öğrencinin ilgisini çekmek önemlidir. İlgi çekmede en etkin yol ise bireyi motive etmektir. Öğrenmede motivasyonun rolü ayrı bir makale konusudur. Kısaca, “her iki süreçte de bireyler iyi motive edildikleri takdirde problemlere eğilme ihtiyacı duyulabilir.” diyebiliriz.

Grup süreçleri yönünden karşılaştırma:

Grup çalışmasının amacı; bireyin grup veya toplumlara en uygun şekilde katılmasını sağlayacak alışkanlıkları ve kapasiteyi geliştirmektir. Bu sürecin faydaları şu şekilde özetlenebilir:

a - Bireylerin öğrenme şeklini etkiler, öğrenilenleri muhafaza etme kabiliyeti sağlar.

b - Yaşama ve çalışma alışkanlıklarını etkiler.

c - Bireylere olumlu-olumsuz destek sağlar.

d - Lider olma ve lidere bağlı olma ihtiyaçlarını karşılar.

Grup süreçlerinin bu faydalı yanları program geliştirme ve öğretim süreçleri için geçerli olmakla beraber, program geliştirmede komisyon

(6) Dewey, A.g.e, s. 35.

düzeni ile çalışılır. Uzman komisyonları, öğretmen-uzman grupları, idareci-uzman-öğretmen-öğrenci grupları, velî grupları ve diğer karma gruplar bu düzen içinde yer almaktadır. Bütün bu grupların amacı programları daha etkin bir hale getirmek ve geliştirmektir.

Öğretimde ise grup süreci, bir üniteyi daha iyi işlemek için öğrencilerin sorumluluk almasını ifade eder. Böylece derslerde aktiflikle, öğretimin veriminde artma ve öğrencilerin şahsiyetlerinde gelişme imkânları sağlanmış olur.

Bir grup çalışmasında şu hususlara dikkat etmek gerekir:

- 1 - Duyulan ihtiyaçlardan hareket
- 2 - Bireylerin faaliyetlere katılmasını temin
- 3 - Her bireye uygun sorumluluk verme
- 4 - İşbirliği ve koordinasyon

Grup süreçlerinin öğretimdeki amacı, çocukların birlikte yaşama alışkanlıkları kazanmalarını sağlamaktır.

Kaynaklar yönünden karşılaştırma:

Kaynakları canlı ve cansız olarak ikiye ayırabiliriz. Program geliştirmede canlı kaynaklar, geliştirme faaliyetine katılanların bütününi ifade eder. Bu kaynakların uzman, danışman ve lider olabilecek vasıfta olması gerekir. Cansız kaynaklar arasında program uygulamasını kolaylaştıran kitapların listesi, kataloglar vb. sayabiliriz.

Öğretim sürecinde ise canlı kaynaklardan çeşitli şekillerde faydalanılır. Örneğin İstiklâl Savaşı konusunu anlatmak üzere, bu savaşı görmüş bir kimseden yararlanma vb. gibi. Bu canlı kaynaklar arasında öğretmen ve diğer kaynak şahıslar yer alır. Cansız kaynaklar ise, ünitenin öğretilmesini destekleyen araç-gereç ve materyalleri ihtiva eder. Öğretimde öğrencilerin ilgileri ön plândadır. Program geliştirme sürecinde lider, uzman olduğu halde, öğretimde lider öğretmendir.

Araştırma yönünden karşılaştırma:

Uygulanan her program bir takım sorunlar ortaya çıkarabilir. Bu soruların çözümlenebilmesi, o konuda yapılmış mevcut araştırmaların bulgularından faydalanmak, yahut da aksiyon araştırmaları yapmakla mümkündür. Program yapmada uygulamadan gelen problemler dikkate alınmakla beraber, mevcut araştırma sonuçlarından da faydalanılmaktadır. Araştırma yoluyla programda yer alan bazı hususların uygulama sırasında ortaya çıkardığı sorunlarda ele alınmaktadır. Bu bakımdan program geliştirme sürecinde araştırmanın, bilhassa aksiyon araştırmalarının çok önemli

bir yeri vardır. (7) Böylece mevcut programların etkinliği araştırılırken, geliştirmenin de devamlılığı sağlanmış olur.

Araştırma, eğitim programlarının ve metot açısından üç çeşit hizmet yapabilir:

a – Eğitim programına kültür ve bilgi hazinesinden nelerin seçileceğine yardım etmek.

b – Öğretim konularının sıra ve tertibine yardım etmek.

c – Farklı öğretim metotlarının bağlı buldukları amaçlara göre sonuçları değerlendirmeye yardım etmek. (8)

Bunlara ek olarak, aksiyon araştırmaları sırasında şahıslarda meydana gelen atitüd değişimleri ve amaçların geliştirilmesine de değinmek mümkündür.

Program geliştirmede olduğu gibi öğretimde de araştırmanın önemi büyüktür. Öğrenmenin en etkin yollarından biri hiç şüphesiz “yaparak ve yaşayarak öğrenme”dir. Bunun faydası, uygulamalı olmasından ve beceri kazandırıcı niteliğinden ileri gelmektedir. Her dersin özel metodolojisini geliştirmek için araştırmalara ihtiyaç vardır. Örneğin, her öğrenci psikoloji dersinde konuları çeşitli kaynaklardan okuyarak bilgi toplamalı, araştırma sonuçlarından faydalanmalı, gözlemler yapmalı ve çalışmalarını deneylerle desteklemelidir. Bu çeşit bir öğretim sınıf araştırmaları ve deneyleri niteliğindedir. O halde öğretimde araştırma, öğretim sürecini en etkin bir şekilde gerçekleştirme amacına yönelmiş olmaktadır. Aynı şekilde sınıf dışı araştırmalar ve deneyler de bu amaca yönelmiş olabilir.

Değerlendirme yönünden karşılaştırma:

Değerlendirmenin tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: “...Açık ve seçik bir şekilde formüle edilmiş amaçlara göre eğitim muhtevasının ve süreçlerinin etkilerini araştıran geniş ve devamlı bir süreçtir.” (9)

Öğretmenin öğrencilerini değerlendirmesi kadar, bir ekibin eğitim kalitesini yükseltmek için yaptığı araştırmalar da bu süreç içine girer. Program geliştirme faaliyetlerinin uygulamalı olması değerlendirme devamlı olmasını gerektirmektedir. Bunun yanında değerlendirme;

a – Genel ve özel amaçlar dikkate alınarak uygulanmalı ve plânlanmalıdır.

(7) Varış, A.g.e., s. 40-41.

(8) Dr. Yıldırım, C., Eğitimde Araştırma Metotları, MEB yayını, Ankara, 1960, s. 35

(9) Varış, A.g.e., s. 64

- b - İstenen davranış değişikliği yönünde formüle edilmelidir.
- c - Teknik olarak tüm ilgililere uygulanmalıdır.
- d - Hem vasıtalar nem de sonuçlarla ilgili olmalıdır. (10)

Öğretimde değerlendirme ise, daha çok konu amaçlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol eden bir başarı değerlendirilmesidir. Böylece, değerlendirme ünite faaliyetlerinin vazgeçilmez bir parçası olmaktadır. Bu faaliyet öğretim yılı içinde verilen notlar ve karnelerle yerine getirilmektedir.

Sürekli eğitim yönünden karşılaştırma:

Birçok hizmet alanlarında çalışanların görevleri gereği olan bilgi muhtevası, hergün biraz daha artmaktadır. Teknolojik ve ilmi gelişmeler sebebiyle eğitimdeki muhteva çeşitlenmekte ve karmaşık bir hal almaktadır. Beşerî münasebetlerdeki hareketlilik, bireylere, hele program geliştirme alanında çalışan uzmanlara, daha fazla sorumluluklar yüklemektedir. İşte bütün bu faktörler program geliştirmede hizmet içi eğitimi zorunlu kılmaktadır.

“Hizmet içi eğitim, toplumun bütününe yönelmiş, eğitim amaçlarını bir bütün olarak gerçekleştirmek isteyen okul eğitimi ve yaygın eğitim programlarından, amaçlarının sınırlılığı ve kapsamının belirli şartlarda çalışan kişileri içine almasıyla ayrılmaktadır.” (11) Hizmet içi eğitimde çeşitli faaliyetler arası bir dengenin kurulması söz konusudur.

Geliştirme sürecinde yenilikleri yakından takip, faaliyetler arası denge, koordinasyon, herkese eşit gelişme olanakları vb. hususlar dikkate alındığında, hizmet içi eğitime verilmesi gereken önem daha iyi anlaşılabilir.

Öğretim sürecine gelince; burada öğretmenin metotlarının gelişmesi söz konusu olmaktadır. Öğretmen öğrettiği derse ilişkin gelişmeleri yakından takip etmeli ve bilgi muhtevasına yeni şeyler eklemelidir. Bu durum, öğretmenin yetiştirilme tarzı ile yakından ilgilidir. Acaba öğretmenlerimiz gerçekten kendi kendilerini yenileyebilecek tarzda yetiştiriliyor mu?

O halde program geliştirmede olduğu gibi öğretimde de sürekli eğitime ihtiyaç vardır.

Sonuç :

Program geliştirme ve öğretim birbirleriyle ilişkisi olan, fakat ayrı birer disiplin olmaya değer önem taşıyan iki ayrı alan teşkil etmektedir. Buna göre:

(10) Varış A. g-e., s. 66

(11) İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, s. 181

1 – Program Geliştirme, öğretim süreçleri arasındaki dinamik ilişkiyi teorik ve teknik yönden inceler, bu faaliyetleri destekleyen ve engelleyen faktörlerin incelenmesini kapsar;

Öğretim, öğretmen-öğrenci etkileşimini olumlu bir davranış değişikliğine dönüştürmeyi amaç edinir.

2 – Program geliştirmede uzman, canlı ve cansız kaynakları koordine eder ve amaç, muhteva, metotlar ve değerlendirme arasındaki dayanışma ve dinamizmi sağlar.

Öğretimde, öğretim süreçlerinin sevk ve idaresinden öğretmen sorumludur.

3 – Program geliştirmede ağırlık eğitim teorileri, eğitimin temelleri, davranış psikolojisi ve bilimlerinde toplanmaktadır.

Öğretimde ise, öğretim sürecinin dayandığı ilkeleri ve öğrenmeyi sağlayacak metotları, araç ve gereçleri bilmek önemlidir.